

ÇİTARİ KUMAŞI

Ebru ÇATALKAYA GÖK
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türkiye
catalkayaebru@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9746-8456>

<i>Atıf</i>	Çatalkaya Gök, E. (2021). ÇİTARİ KUMAŞI. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 11 (2), 443-453.
-------------	---

ÖZ

Çitari, on sekizinci yüzyıldan sonra görülmeye başlayan yeni kumaşlar ile birlikte ortaya çıkmış bir kumaş çeşididir. *Çitari* kumaşların çözgüsünde ipek, atkısında pamuk kullanılmıştır. İnce bir yapıya sahip bu kumaşın karakteristik özelliği çizgili olarak dokunmasıdır. Ancak çizgili kumaş olarak dokunmuş birçok geleneksel kumaş çeşidi vardır. *Çitari* kumaşlar ise diğer çizgili kumaşlardan dokuma örgüsü, çözgü renk raporu, hammaddesi, kalitesi gibi özellikleri ile ayırt edilebilmektedir. *Çitari* kumaşlarının eskiden Bursa, Gaziantep, İstanbul, Tunceli, Diyarbakır, Tokat, Antalya, Harput, Yalvaç, İzmir, Denizli, Hindistan, Şam'da gibi bölgelerde dokunduğu bilinmektedir. Geçmişte halk tarafından geniş kullanım alanı bulan bu kumaş türü günümüzde ise artık üretilmemektedir. Çizgili olma özelliği bakımından balık ve telli bir müzik aleti ile aynı ismi taşıyan bu kumaşın ayrı olarak ele alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda *çitari* kumaşların; tarihi gelişimi, kelime kökeni, çeşitleri, kullanım alanları ve yapısal kumaş özellikleri üzerinde durularak kimlik bilgilerinin, literatüre kazandırılması amaçlanmıştır. Kenan Özbel koleksiyonunda yer alan 9 *çitari* kumaş örneğinin teknik analizleri yapılarak çizelgeler halinde sunulmuştur. Bu açıdan çalışma, *çitari* kumaşlarının aynı özelliklerde tekrar dokunabilmesi ve benzer kumaş çeşitleri ile teknik veriler ışığında karşılaştırılabilmesi için önem arz etmektedir. Çalışmada araştırma yöntemlerinden tarama ve betimleme kullanılmıştır. Yazılı kaynak taramaları sonucunda *çitari* kumaşının çizgili kumaşlardan Kutnu, Alaca, Altıparmak, Diba, Selimiye, Manusa, Keremsut'a benzetildiği görülmüş ve değerlendirme kısmında kumaş kimlik bilgileri ile karşılaştırılarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Kumaş, Çizgili Kumaş, *Çitari*, Kumaş Analizi

ÇİTARİ FABRIC

ABSTRACT

Çitari is a type of fabric that emerged with new fabrics that began to appear after the eighteenth century. In *çitari* fabrics, was used silk in warp and cotton in weft. The characteristic feature of this fine fabric is that it is woven in stripes. However, there are many traditional fabric types woven as striped fabric. *Çitari* fabrics can be distinguished from other striped fabrics by their characteristics such as weaving weave, warp color pattern, raw material, and quality. It is known that *çitari* fabrics were woven in regions such as Bursa, Gaziantep, İstanbul, Tunceli, Diyarbakır, Tokat, Antalya, Harput, Yalvaç, İzmir, Denizli, India and Damascus. This type of fabric, which was widely used by the public in the past, is no longer produced today. It is thought that it is important to consider this fabric, which has the same name as a fish and a stringed musical instrument, in terms of its striped feature. In this context, *çitari* fabrics; with emphasis on historical development, word origin, types, usage areas and structural fabric properties, it is aimed to bring identity information to the literature. The technical analysis of 9 *çitari* fabric samples in the Kenan Özbel collection was made and presented in charts. In this respect, the study is important in order to can be re-weave *çitari* fabrics with the same characteristics and to can be compare them with similar fabric types in terms of technical information. Scanning and description, one of the research methods, was used in the study. As a result of the written literature reviews, it was seen that the *çitari* fabric was

compared to the striped fabrics *Kutnu*, *Alaca*, *Altıparmak*, *Diba*, *Selimiye*, *Manusa*, *Keremsut*, and it was discussed by contrasting it with the fabric identity information in the evaluation part.

Keywords: *Traditional Fabric, Striped Fabric, Çitari, Fabric Analysis*

GİRİŞ

Geleneksel kumaşlarının karakteristik özelliği desen alanını oluşturan birim raporlarının kumaş yüzeyinde sağa/sola/aşağı/yukarı tekrar ederek sürekliliği bozmayacak şekilde birbirini tamamlamasıdır. Günümüze kadar ulaşabilmiş örneklerinde bu prensibe bağlı olarak desenlerindeki orantıyı, sadeliği, renklerdeki kontrast uyumunu görmek mümkündür. Kumaşlar dokunduğu yere, kullanım alanına, tekniğine, hammaddesine, kalitesine, rengine, dokuyan ustaya, desenine göre çeşitli isimler ile anılmaktadır. Desen özellik bakımından ise bitkisel, geometrik, çizgili, nesnel, yazılı, sembolik gibi alt sınıflara ayrılmaktadır. Atkı renk raporunda aynı, çözümlü renk raporunda farklı renkte ipliklerin belirli sıra ile kullanılmasıyla oluşturulan çizgili kumaşlar ise genellikle halk dokumaları olarak da bilinmektedir.

Çizgili kumaşlar belirli dönemlerde kullanıldığı ülkeye göre farklı anlamlar yüklenerek sembol olarak da kullanıldığı görülmektedir. Ortaçağ'da Batı ülkelerindeki giyim kararlarından iki renkli çizgili kumaşın utanç damgası olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çizgi toplumda soysuz, köle, mahkum gibi kişileri ayırtmak amacı ile kullanılarak ideolojik ve sosyal anlamlarda işlev kazanmıştır. Zaman içerisinde bu kötü anlamlarını aşarak çok renkli çizgili dokumaya başlamış ve kullanımı XX. yüzyıla kadar yaygınlaşmıştır (Pastoureau, 1997:38-63).

Desen oluşumu için ekstra bir teknik özellik gerekmeyen bu kumaş türü hammaddesi ve maliyet sebepleri ile daha çok Halk tarafından tercih edilmiştir. Çizgi yolları arasında kılıptan, ipek gibi ağır malzemeler ile bitkisel motiflerin yer aldığı örnekleri ise Saray tarafından kullanılmıştır. *Alaca*, *altınoluk*, *balkaymak*, *beşme*, *beşparmak*, *Bursa çekmesi*, *çitari*, *çubuklu*, *daliye*, *donluk*, *futa*, *gezi*, *gülmezoğlu işi*, *hasetli*, *hoplim*, *kutnu*, *mantini*, *altıparmak*, *manusa*, *meydani*, *sandal*, *selimiye*, *sopah*, *şeştari* kumaşlarının çizgili olarak dokunduğu bilinmektedir (Önlü, 1994:331).

XVIII. yüzyıldan itibaren ipek ve değerli tel kullanımının azaldığı süreçte tek katlı hafif ipekli yeni kumaşlar görülmeye başlamıştır. 1779 Narh Defterlerinde, XVII. yüzyıl narh defterinde (1640) yer almayan *çitari* gibi kumaşa rastlanmaktadır (Yılmaz, 1992:791). Çizgili bir kumaş çeşidi olarak bilinen bu kumaş, dayanıklı ve solmaz özellikleri nedeniyle İstanbul piyasasında çok talep görmüştür (Ayverdi, 2011:237, Koçu, 2015:83). *Çitari* kumaşı için XVIII. yüzyılda kalitesi ile ilgili narh konulması bunu destekler niteliktedir. 1798 tarihli vesikada tayin olunan fiyatta göre rengi, kullanılan boyanın cinsi, eni, boyu ve kaç tel olması gerektiği belirtilmektedir (Öz, 1951:53-54).

Çitari kumaşının geçmişte Hindistan'da, Şam'da (Pakalın, 1993b:345), Bursa'da (Önder, 1998: 57), 1892 Mamuret ül-Aziz Vilayet Salnamesi'nde Tunceli Çarsancak'ta (Yurt Ansiklopedisi, 1982:7298), 1857-1903 yılları arasında Diyarbakır'da, 1884-1910 yılları arasında Harput'ta, 1900-1907 yılları arasında Tokat'ta dokunduğu yazılı kaynaklardan görülmektedir (Aksoy ve Bülent, 2019:66-70). Diyarbakır'da 1850'lerde rastlanan *çitari* kumaşının 1860'lara doğru düşüş yaşamasına rağmen 1900'lere kadar üretimini artırarak devam ettiği anlaşılmaktadır (Tablo 1) (Quataert, 2011:156-157).

Tablo 1. Diyarbakır vilayetinde *çitari* kumaş üretiminin yıllara göre dağılımı (Quataert, 2011:121-126).

	1857	1863	1884	1903
<i>çitari</i> kumaş üretimi	15,000 top	10,000 top	16,000 top	17,500 top

Geçmişte saray mensuplarının halktan ayrılmak için kendi bünyelerinde ya da özel atölyelerde kılıptan, altın, gümüş gibi değerli hammaddeler ve özel süslemeler ile kumaşlar dokuttuğu bilinmektedir. Çizgili kumaş türlerinden biri olan *çitari* kumaşı ise hammadde, renk ve örgü özellikleri bakımından daha az maliyet gerektirdiği için halk tarafından daha çok tercih edilmiştir (Resim 1). Bu kumaş türü çeşitli giyim eşyalarının, ev tekstil ürünlerinin yapımında kullanılmış ve halk tarafından değerli görülmüştür. Ancak yapılan yazılı kaynak taramalarından *çitari* kumaşına özgü bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle araştırmanın amacı *çitari* kumaşının tarihi gelişimi, kelime kökeni, çeşitleri ve kullanım alanları gibi özelliklerinin literatüre dayalı olarak

analiz edilmesi ve ulaşılabilen örneklerin kumaş kimliklerinin oluşturulmasıdır. Çalışmada yer alan bu kumaş kimlikleri *çitari* kumaşların tekrar dokunabilmesi ve benzer olduğu düşünülen kumaşlar ile karşılaştırılabilmesi için önem arz etmektedir. Araştırmada tarama ve betimleme araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında tarama yöntemi ile *çitari* kumaşı kuramsal açıdan temellendirebilmek için yazılı kaynak araştırması yapılmıştır. Bu bağlamda *çitari* kelimesinin anlamı, çeşitleri, kullanım alanları belirlenmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında ise, betimleme yöntemi ile Ülker Muncuk Müzesinde bulunan 697 envanter numaralı koleksiyonundaki *çitari* kumaşlarının yapısı, iplik ve örgü özellikleri analiz edilmiştir. Teknik özellikleri başlığı altında ulaşılan veriler çizelgeler halinde sunulmuştur. Örneklerin iplik numaraları yazarın oluşturduğu iplik numune kartelasındaki iplikler ile karşılaştırılarak tespit edilmiştir. Araştırmada *çitari* kumaşı evren olarak alınmıştır. Çalışmanın örneklemini ise Ülker Muncuk Müzesinde bulunan Kenan Özbel koleksiyonundaki 9 *çitari* kumaş oluşturmaktadır.

a.

b.

Resim 1. a.Kıyafet-i Osmaniye Albümü’nde 1880-1890 yıllarına ait *çitariden* kesilmiş hırkası, entarisi ve şalvarı ile Ankaralı kadın figürü (Koçu,2015:83), **b.** Yatağan Kasabasına ait *çitari* üç etek (Çaylı, 2011:22).

ÇİTARİ’NİN ANLAMİ

Çitar, *çitari*, *çetari*, *çatari*, *çitari*, *çitari*, *çitari*, *çitârî şitari*, *şestari*, *şetari*, *sitarî* olarak yazılı kaynaklarda yer alan bu kelime farsça (چتاری); üç anlamına gelen “sih - seh” ve tel, iplik anlamına gelen “târ” dan bileştirilmiş “üç iplikli” *sihtâr - sehtâr* kelimesinden gelmektedir (Arseven, 1975:413). Türk dil kurumunun hazırlanmış olduğu Türkçe Sözlükte *çitari*; “ipek ve pamukla dokunan bir tür çizgili kumaş” (URL 1) anlamına gelmektedir. Diğer kaynaklardaki tanımlarına bakılacak olunursa;

Kâmûs-ı Türkî (Latin harfleriyle) sözlüğünde *çatari*; “bir iplikle üç pamuktan mürekkep bir nevi yerli kumaş”(Sami, 2017:398), Eski Eserler Ansiklopedisinde *şetari*; “Her renkte yollu yollu yapılmış kumaş” (Büngül, 1977:13), Lehce-i Osmânî sözlüğünde *çatari*; “bir ipin üç pamuk tarlı hafif kumaş, sirahkir bunun gayrıdır, çatmak” (Toparlı, 2000:90), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğünde *çitari*; “Farsça bir kelime olup ipekli kumaş manasına gelen *diba* da denilirdi” (Pakalın, 1993a:363), *şestari*; “yollu kumaşlardan birinin adıdır (Pakalın, 1993b:345), Eski Türk Kumaşları kitapçığında *çitari*; *altıparmak* kumaşının tekniğinden işlenirdi. Çubukları daha ince ve bir renktir” (Özbel, 1948:19-20), Misalli Sözlükte *çitari-çetari*; “bir ipek ve üç pamuk ipliğinden yol yol dokunan makbul bir kumaş çeşidi, bir zırnık cinsi, Şam’da dokunan *Şamkâri çitârî* ince telli kumaş” (Ayverdi, 2011:237-1153), Antika ve Eski Eserler Kılavuzunda *çitârî*; “*sitarî* de denilen üç pamuk, bir ipek iplikle dokunan Türk kumaşı” (Önder, 1998: 57), Tekstil terimleri sözlüğünde *çitari*; “renkli çubuklu desenleri olan ipek, pamuk karışımı bir dokuma, bir basma türü” , *şitari*; “ alacalı bir ipek kumaş, aklı, karalı yollu kumaş” (Ergür, 2002:52-255) olarak ifade edilmektedir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih dergisinde yayınlayan kumaş adları makalede *çitari*; “bir ipek, üç pamuk ipliği ile dokunmuş, sarı ve kırmızı çubuklu bir kumaş”, *çitari*; “bir teli ipek, iki teli pamuk olan nakış dokumalı bir çeşit ipek kumaş”, *şestari*; “*altıparmak* kumaşının başka bir cinsi olup, *şitari*, *çitari balkaymak* gibi adlar da alan yollu bir kumaş (Özen, 1982:-308-309, 335), Türk Giyim Kuşam ve Süslenme sözlüğünde *çitârî*; “ipekle karışık pamuk ipliği ile dokunmuş sarı ve kırmızı çubuklu bir kumaş, renk ve nakışı bu kumaşa benzeyen bir balık da *çitari* balığı ismini

taşır” (Koçu, 2015: 83), Yeni Tarama Sözlüğü’nde *çitari*; “bir çeşit yollu, ipekli kumaş ki yolları çok zaman ayrı ayrı renklerde olur” (Dilçin, 1983:57).

Ayrıca Gaziantep’te *alaca* kumaş türü altında *çitari* çeşidinin dokunduğu bilinmektedir. *Alaca* kumaşlar bezayağı dokuma tekniği ile dokunan inceli kalınlı çizgi efektleri ile renklendirilmiş bir kumaş çeşididir (İmer, 2001: 21-163). Hindistan, Pakistan gibi Asya ülkelerinde kullanılan telli saz için “sitar” (Önder, 1998:232), üzerinde sarı çizgileri bulunan İzmaritgillerden bir balık türü içinde *çitari* (URL 1) terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Telli sazdaki tellerin ve balık üzerindeki çizgi formları ile benzerlik gösterdiği için bu türde ses benzeşmeleri ile aynı şekilde kullanıldığı düşünülmektedir. *Çitari* kumaşı yazılı kaynaklardaki tanımlar ve teknik analizi yapılan kumaşlar göz önünde bulundurularak tanımlanacak olursa; çözüğü ipek, atkısı pamuk olan, bezayağı, ribs, saten, dimi gibi basit örgü türleri ile dokunan çizgili bir kumaş türüdür.

ÇİTARİ KUMAŞLARIN ÖZELLİKLERİ

Çeşitleri

1154-1307 yıllarına ait Göynük Kadı Sicilleri’nde bulunan Tereke kayıtlarında *çitari*’den yapılan entarilerin kalitelerine göre 30, 40, 60, 80, 100 kuruş şeklinde değerler ile fiyatlandırıldığı bahsedilmektedir. *Şam çitarisi Subdenî, Sıkma Diyarbakır çitarisi, çitari Şam alaca bez top* ve iplik *çitari gök bez* çeşitleri olarak yer verilmiştir (Özlü, 2005:210-223). Özen’e göre (1982:309) *çitari* kumaş çeşitleri; *kırkalem, fındıklı, makaslı, hekir hikir, selimiye, aşığı çitari*’dir.

Bunlar dışında Mayıs 1754 tarihli Fransa Dış İşleri Bakanlığı Arşivin’de bulunan (tome:9, fol.126-132) raporundaki tanımlara göre Yılmaz, *çitari* kumaşının, pamuk-ipek karışımı olan çizgili türlerinin de dokunduğu *keremsut (germsúd)* çeşidi olduğunu düşünmektedir (Yılmaz, 1992:791). 1792 yılında Nemçe imparatoruna gönderilen hediyeler arasında ise *İstanbul zeri çitari*, (Öz, 1951:53-54). 1844-1845 yıllarında Karahisar-ı Sahib Tereke’de *altıparmak çitari, gönüzlü çitari, taraklı çitari, elvan çitari* (Küpeli, 2000:127) şeklinde yer almaktadır.

Yazılı kaynaklara bakıldığında *çitari* kumaşının santimetrekaredeki çözüğü sıklığına, hammaddesine ve rengine göre fiyatlandırılarak farklı şekillerde isimlendirildiği düşünülmektedir. Aynı zamanda dokunduğu yere göre de farklı isimler ile anılmaktadır. *Taraklı, makaslı* terimlerinin *ikat* kumaşları ifade etmek için kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle *taraklı, makaslı* çeşitlerinin *taraklı ikat* özelliği taşıdığı düşünülebilir.

Kullanım Alanları;

15 no’lu Antalya Şer’iyye Sicili Defterine göre 1866-1867 yılları arasında, *çitari* entari, *çitari* Bohça, (Taşbaşı, 2007:125), 1871 ve 1883 senelerine ait Bursa salnamesine (Öz, 1951:54-55) göre *çitarinin* dalsız düz, ince çubuklu olarak astarlık kumaş olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Çitari kumaşlar erkek üst gömlekleri (Pakalın, 1993b:345), çakşır (ince kumaştan yapılmış erkek şalvarı), işlik, entari, önlük, şalvar gibi giyim eşyası (Önder, 1998: 57), döşemelik kumaş olarak (Özcan, 2014:202) tercih edilmiştir. Ayrıca Yalvaç’ta Söke’de ve Çorum’da üç etek, cepken (Ergür,2002:255; URL 2), Bergama’da bir başlık türü olan iç terlik (başlığın altına giyilen, terini almak için kullanılan başlık) (Özmağas vd.1992: 69) yapımında kullanıldığına rastlanmaktadır (Resim 2-3).

Hemen hemen iki ya da üç renkli şekilde dokunmuş *çitari* kumaşların kullanım alanlarına bakıldığında ergonomik bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Geniş bir kullanım alanı olan *çitari* kumaşın kullanım alanları tablo halinde şu şekilde sınıflandırılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. *Çitari* kumaşların kullanım alanları (Gök, 2021)

Giyim eşyaları	Şalvar Entari İşlik Önlük İç terlik	Üçetek Cepken Gömlek Çakşır
Ev tekstili	Döşemelik Bohça	

Diğer

Astarlık

a.

b.

Resim 2. a.Çitari entari 19.yy sonu (Görünür, 2010: 252-253).
b.Çitari elbise 19.yy sonu(Tezcan ve Özpinar, 2015:4)

a.

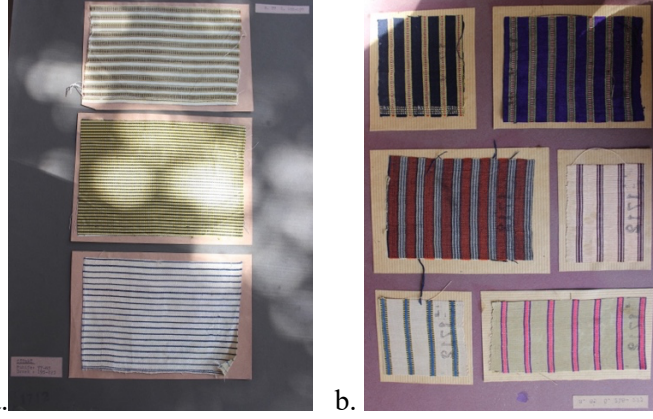

b.

Resim 3. a.1934 çitari üç etek entari, **b.**1948 çitari şalvar (Çaylı, 2011:141-157).

Teknik Özellikleri;

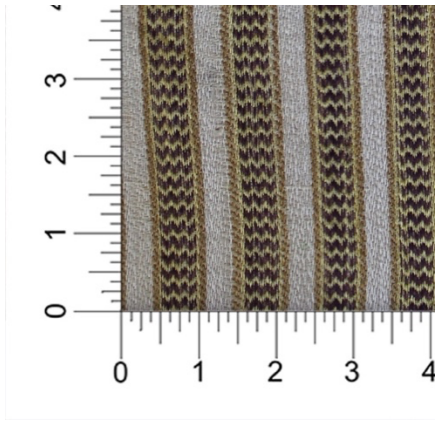
Kenan Özbel Anadolu'nun çeşitli yerlerini gezerek kumaş koleksiyonu hazırlamış ve koleksiyonu kataloglar haline getirerek Türkiye'deki çeşitli müzelere parçalar halinde bağışlanmıştır. Konya Etnografya Müzesinde bulunan katalog (Bakırcı,2012) ile Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi'nde (Tezcan,1993) bulunan katalog kitap olarak yayınlanmıştır. Bu koleksiyonlar dışında çeşitli eğitim kurumlarında da bulunan katalogun bir kısmı da AHBV Üniversitesi Prof. Dr. Ülker Muncuk Müzesinde yer almaktadır. Özbel bu koleksiyonunda Sayfa 77-83, Örnek:195-223 rakamları arasında yer alan kumaş örneklerini *çitari* olarak sınıflamıştır (Resim 4). Anadolu'nun çeşitli yerlerini gezerek topladığı kumaş örnekleri arasında toplamda 28 *çitari* örneğine ulaştığı anlaşılmaktadır. Ancak ulaşılabilen koleksiyonda sadece (s.77 Ö.195-197 ve s.85 Ö.218-223) 9 adet *çitari* kumaş örneği yer almaktadır. Çalışma kapsamında 9 kumaş çok yakın planda ölçekli çekimleri yapılarak, en boy ölçüleri, 1 santimetre karedeki çözüğü ve atkı sıklıkları, tarak numarası, kullanılan hammadde, iplik numarası, iplik kısalması, iplik büküm yön ve adedi ile dokuma örgüsü tespit edilmiştir. Ulaşılan teknik bilgiler Tablo 3 de çizelge halinde sunulmuştur.

Resim 4. a. s.77 Ö.195-197, **b.** s.85 Ö.218-223 Özbel koleksiyonunda *çitari* olarak isimlendirilmiş 9 kumaş örneği (Gök, 2021)

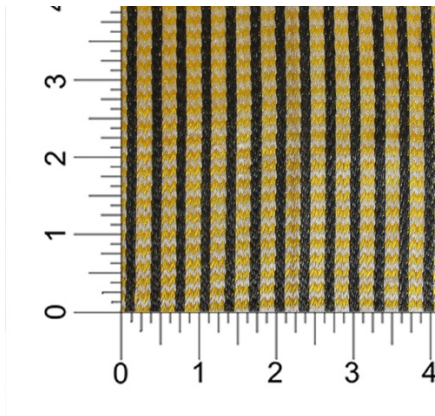
Tablo 3. Kenan Özbel koleksiyonundan *çitari* kumaşların kumaş kimlik bilgileri (Gök, 2021)

Örnek 1

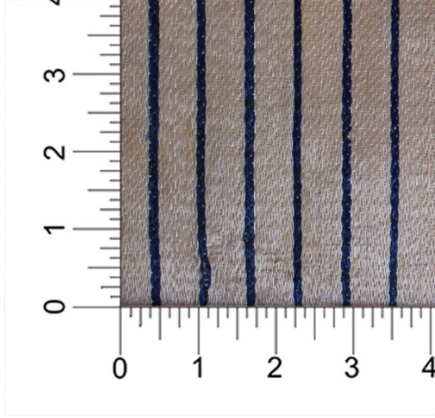
Örgü Türü:	Zemin: Saten 5/2 S	
	Desen: sarı D 4/1, mor D 2/1 balıksırtı	
İplik Cinsi:	Çözüğü	İpek
	Atkı	Pamuk
İplik Büküm	Çözüğü	Z yönlü ve tek katlı
Yönü ve Adedi:	Atkı	S yönlü ve tek katlı
İplik kısalması:	Çözüğü	% 4
	Atkı	% 2
İplik Numarası:	Çözüğü	≈ 65 Denye
	Atkı	≈ Ne 55
İplik Sıklığı:	Çözüğü Sıkl.	96 Tel
(adet/cm)	Atkı Sıklığı	30 Tel
Tarak Numarası:	120 (TGTA =8)	
Eni, boyu:	En: 11,7cm, Boy: 16,3 cm	

Örnek 2

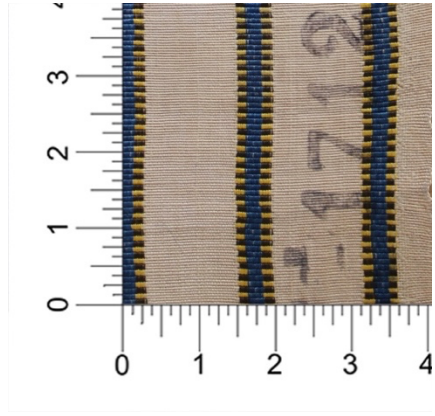
Örgü Türü:	Siyah: Saten 5/1 S	
	Desen: Sarı D 6/1, Beyaz D 6/1 balıksırtı	
İplik Cinsi:	Çözüğü	İpek
	Atkı	Pamuk
İplik Büküm	Çözüğü	Z yönlü ve tek katlı
Yönü ve Adedi:	Atkı	Z yönlü ve tek katlı
İplik kısalması:	Çözüğü	% 4
	Atkı	% 2
İplik Numarası:	Çözüğü	≈ 65 Denye
	Atkı	≈ Ne 55
İplik Sıklığı:	Çözüğü Sıkl.	120 Tel
(adet/cm)	Atkı Sıklığı	40 Tel
Tarak Numarası:	120 (TGTA =10)	
Eni, boyu:	En: 12,3 cm, Boy: 16,9 cm	

Örnek 3

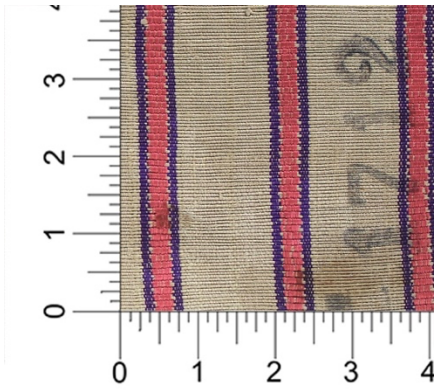
Örgü Türü: Mavi S 5/1 Z, Beyaz D 6/2 Z
İplik Cinsi: Çözü İpek
Atkı Pamuk
İplik Büküm Çözü Z yönlü ve tek katlı
Yönü ve Adedi: Atkı S yönlü ve tek katlı
İplik kısalması: Çözü % 3
Atkı % 4
İplik Numarası: Çözü ≈ 60 Denye
Atkı ≈ Ne 50
İplik Sıklığı: Çözü Sıkl. 80 Tel
(adet/cm) Atkı Sıklığı 30 Tel
Tarak 80 (TGTA =10)
Numarası:
Eni, boyu: En: 11,7 cm, Boy: 15,9 cm

Örnek 4

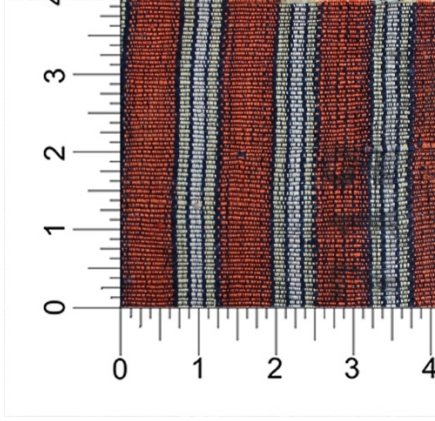
Örgü Türü: Krem Bezayağı, renkli kısım 2/2 çözgü ribsi
İplik Cinsi: Çözü İpek
Atkı Pamuk
İplik Büküm Çözü S yönlü ve tek katlı
Yönü ve Adedi: Atkı S yönlü ve iki katlı
İplik kısalması: Çözü % 3
Atkı % 2
İplik Numarası: Çözü ≈ 65 Denye
Atkı ≈ Ne 40
İplik Sıklığı: Çözü Sıkl. Zemin 40 Tel, Desen 82 tel
(adet/cm) Atkı Sıklığı 27 Tel
Tarak 80(TGTA = 10)
Numarası: En: 6,2 cm, Boy: 5,9 cm
Eni, boyu:

Örnek 5

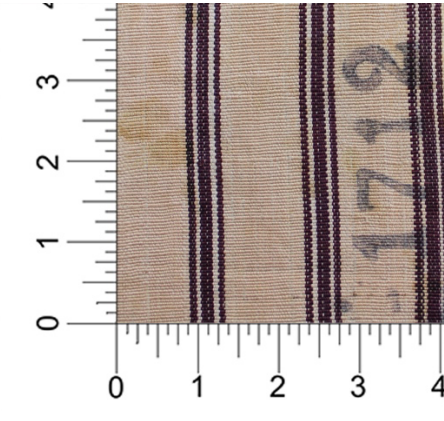
Örgü Türü: Krem ve mor Bezayağı, pembe 2/2 çözgü ribsi
İplik Cinsi: Çözü İpek
Atkı Pamuk
İplik Büküm Çözü Z yönlü ve tek katlı
Yönü ve Adedi: Atkı S yönlü ve tek katlı
İplik kısalması: Çözü % 4
Atkı % 3
İplik Numarası: Çözü ≈ 60 Denye
Atkı ≈ Ne 48
İplik Sıklığı: Çözü Sıkl. 84 Tel
(adet/cm) Atkı Sıklığı 24 Tel
Tarak 105 (TGTA = 8)
Numarası: En: 11 cm, Boy: 5,5 cm
Eni, boyu:

Örnek 6

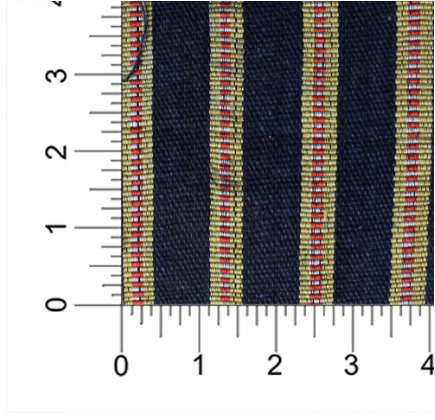
Örgü Türü: Bezayağı
İplik Cinsi: Çözüğü İpek
Atkı Pamuk
İplik Büküm Çözüğü Z yönlü ve tek katlı
Yönü ve Adedi: Atkı S yönlü ve tek katlı
İplik kısalması: Çözüğü % 4
Atkı % 3
İplik Numarası: Çözüğü ≈ 55 Denye
Atkı ≈ Ne 45
İplik Sıklığı: Çözüğü Sıkl. 80 Tel
(adet/cm) Atkı Sıklığı 29 Tel
Tarak
Numarası: 80(TGTA =10)
Eni, boyu: En: 10,3 cm, Boy: 7,3 cm

Örnek 7

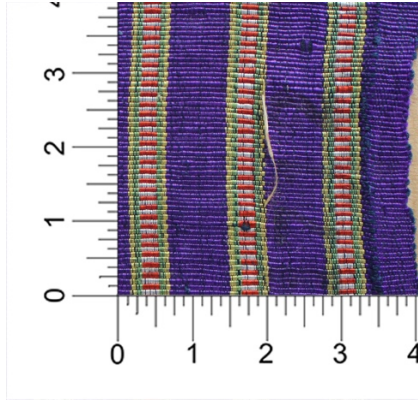

Örgü Türü: Bezayağı
İplik Cinsi: Çözüğü İpek
Atkı Pamuk
İplik Büküm Çözüğü Z yönlü ve tek katlı
Yönü ve Adedi: Atkı S yönlü ve tek katlı
İplik kısalması: Çözüğü % 3
Atkı % 2
İplik Numarası: Çözüğü ≈ 55 Denye
Atkı ≈ Ne 46
İplik Sıklığı: Çözüğü Sıkl. 67 Tel
(adet/cm) Atkı Sıklığı 25 Tel
Tarak
Numarası: 130 (TGTA =5)
Eni, boyu: En: 5,4 cm, Boy: 6,8 cm

Örnek 8

Örgü Türü: 2/2 Çözüğü Ribsı
İplik Cinsi: Çözüğü İpek
Atkı Pamuk
İplik Büküm Çözüğü S yönlü ve tek katlı
Yönü ve Adedi: Atkı S yönlü ve tek katlı
İplik kısalması: Çözüğü % 3
Atkı % 2
İplik Numarası: Çözüğü ≈ 70 Denye
Atkı ≈ Ne 45
İplik Sıklığı: Çözüğü Sıkl. Zemin 30 Tel Desen 80 Tel
(adet/cm) Atkı Sıklığı 32 Tel
Tarak
Numarası: 80 (TGTA = 10)
Eni, boyu: En: 6 cm, Boy: 7,1 cm

Örgü Türü:91	2/2 Çözü Ribsi
İplik Cinsi:	Çözü İpek
	Atkı Pamuk
İplik Büküm	Çözü Z yönlü ve tek katlı
Yönü ve Adedi:	Atkı S yönlü ve tek katlı
İplik kısalması:	Çözü % 4
	Atkı % 3
İplik Numarası:	Çözü ≈ 70 Denye
	Atkı ≈ Ne 48
İplik Sıklığı:	Çözü Sıkl. Zemin 34 Tel Desen 86 Tel
(adet/cm)	Atkı Sıklığı 30 Tel
Tarak	
Numarası:	85 (TGTA = 10)
Eni, boyu:	En: 9,5 cm, Boy: 7,5 cm

SONUÇ

Çalışma sonucunda *çitari* kelimesinin kökeninin Farsçadan geldiği görülmüştür. Tarihi dönemlerde Bursa, Gaziantep, İstanbul, Tunceli, Diyarbakır, Tokat, Antalya, Harput, Yalvaç, İzmir, Denizli, Hindistan, Şam'da üretildiği bilgisine ulaşılmıştır. XVIII. yüzyılda daha az maliyete sahip olan eski kumaşlardan bazıları dokunmaya devam ederken, *çitari* ise tek katlı hafif kumaş çeşidi olarak yeni ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle tarihi belgelerde ismine genellikle XVIII. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır.

Araştırma sırasında çizgili bir kumaş olması bakımından *çitari* kumaşların yazı kaynaklarda *kutnu*, *altıparmak*, *diba*, *selimiye*, *manusa*, *keremsut* gibi kumaşlara benzetildiği ve Gaziantep'te *Alaca* kumaş türü altında *çitari* çeşidinin dokunduğu görülmüştür. *Keremsut* kumaşının pamuk ve ipek karışımı bir kumaş olduğu, düz, çizgili, çiçekli türlerinin olduğu ve ilave altın gümüş ipliklerin kullanıldığı bilinmektedir. Bu kumaş çeşidinin çizgili ve pamuk ipek karışımı olması nedeniyle sadece benzetildiği kanısına varılmıştır. *Kutnu* kumaşlar; çözü ipek, atkısı pamuk olan, yüzeyindeki çizgileri arasında bitkisel ya da geometrik motifler bulunan ve ilave desen ipliği tekniğinde ile dokunan bir kumaş çeşididir. Bu bakımdan çift katlı kumaş yapısına girmesiyle *çitari* kumaşlardan ayrılmaktadır. İpekle dokunan çizgili kumaşlardan *Bursa altıparmak* kumaşlarında ise bezayağı örgüsü hakimdir. Ancak *çitari* kumaşlarda bezayağı örgüsü dışında saten, ribs, dimi gibi farklı örgü yapıları da görülmektedir. Aynı zamanda *Bursa altıparmak* kumaşının çözü renk raporları *çitariye* göre daha renklidir.

XVIII. yüzyılda görülmeye başlanan *Selimiye* kumaşlar ise çizgili olmaları dışında sırma iplik ile dokunan, üzerinde ilave desen atkı iplikleri ile desenlendirilen bir kumaş türüdür. Bu nedenle *çitari* kumaşlardan tamamen farklı bir yapıya sahiptir. Hammaddesi pamuk olan *Manusa* dokumalarında da çizgili yollar görülmekle beraber, desenler bu yolların içerisine ilave desen çözü ipliği ile yerleştirilmiştir. Çizgilerin belirlenmesinde kullanılan dişlerde 2/2 çözü ribs kullanılmaktadır. Bu bakımdan ulaşılabilen *çitari* kumaşlar örnekleri ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. *Diba* kumaşlar ise bitkisel motifler altın telli ilave desen iplikleri ile dokunmuştur. Bundan dolayı pahalı bir kumaş türüdür. *Çitari* kumaşlar *diba* kumaşlardan tel kullanılmaması ve bitkisel desen içermemesiyle ayrılmaktadır. Gaziantep'te *Alaca* türü altında dokunmuş olan *çitari* kumaş örgü türü, hammaddesi bakımından ele alınan *çitari* kumaşlar ile benzerlik göstermektedir. Ancak teknik analizi yapılan *çitari* kumaşların çözü ve atkı sıklığının *alaca* türü kumaşlardan iki kat daha sık olduğu görülmektedir.

Yapılan incelemeler sonucunda *çitari* kumaşlar kullanım yeri, örgü türü, hammadde, iplik numarası ve renk açısından şu şekilde değerlendirilmiştir: *Kullanım yeri bakımından*; *çitari* kumaşlar şalvar, entari, işlik, önlük, iç terlik, üçetek, cepken, gömlek, çakşır gibi giyim eşyaları ile döşemelik, bohça gibi ev tekstilinde tercih edilmiştir. Ayrıca astar olarak kullanıldığı görülmüştür. *Örgü türü açısından*; incelenen Tablo 3'de yer alan 1. ve 2. örnekte zeminde saten, çizgilerde ise dimi ile balıksırtı deseni oluşturulmuştur. Bu yönüyle 2 örnek dikkat çekicidir. Analizi yapılan diğer örneklerde ise bezayağı,

çözümleri ve saten örgüleri saptanmıştır. *Hammadde açısından*; yazılı kaynaklarda genellikle 3 pamuk 1 ipek iplikten oluştuğu şekilde tanımlanmıştır. Ancak XX. yüzyıla ait 9 *çitari* örneğinde çözgüde sadece ipek, atkıda ise sadece pamuk ipliği kullanıldığı tespit edilmiştir. *İplik numarası açısından*; incelenen kumaşların çözgü iplikleri atkı ipliklerine göre çok incedir. Atkı iplikleri bazı örneklerde çift atılmıştır. *Renk açısından*; *çitari* kumaşlarda sarı, mor, krem, lacivert, siyah, mavi, beyaz, bordo, yeşil, kırmızı, pembe renklerinin kullanıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak, yazılı kaynaklarda *çitari* kumaşların genellikle bezayağı ile dokunduğu ancak ulaşılan örneklerinden saten, dimi, ribs gibi farklı örgü türlerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir. Önemli bir çizgili kumaş türü olan *çitari* adı altında artık üretilmemektedir. Piyasada sentetik iplikler ile üretilmiş farklı isimler ile çizgili kumaşlar satılmaya devam etmektedir. Geçmişte geniş kullanım alanı bulmuş *çitari* kumaş bu çalışma ile tekrar ele alınmak istenmiştir. Aynı zamanda ulaşılan bilgilerin yeni çalışmalar için rehber olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, E. ve Eşref B. (2019). “19 ve 20 Yüzyıllarda Harput Bölgesinin Tekstil Sektöründeki Ticari Gelişmeleri”. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınları (9), 58-71.
- Arseven, C. E.. (1975). Sanat Ansiklopedisi Cilt I. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ayverdi, İ. (2011). Misalli Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: Kubbealtı Lugatı.
- Bakırcı, N. (2012). Konya Müzesi Kumaş Kataloğu Saray’dan Dergah’a. Konya: Bahçıvanlar Basım Sanayi.
- Büngül, N. R. (1977). Eski Eserler Ansiklopedisi. Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser: Kervan Kitapçılık
- Çaylı, G. (2011). Denizli Serinhisar İlçesi Yöresel Kadın Giysileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Dilçin, C. (1983). Yeni Tarama Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergür, A. (2002). Tekstil Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Görünür, L. (2010). Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminden Kadın Giysileri: Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları
- İmer, Z. (2001). Gaziantep Yöresinde Üretilen Kutnu, Alaca ve Meydaniye Kumaşlarının Bazı Teknolojik Özellikleri. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Koçu, R. E. (2015). Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü. İstanbul: Doğan Kitap., 1.Baskı.
- Küpeli, Ö. (2000). “XIX. Yüzyıl Ortalarında Karahisar-ı Sahib’de Fiyatlar (1844-1854)”. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 116-131.
- Önder, M. (1998). Antika ve Eski Eserler Kılavuzu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Önlü, N. (1994). “Geleneksel Dokumalarımızda Çizgi Desenli Kumaşlar ve Günümüzdeki Durumu”. Kamu ve Özel Kuruluşlarla Orta Öğretimde, Üniversitelerde El Sanatlarına Yaklaşım ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri 18-20 Kasım 1992, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öz, T. (1951). Türk Kumaş ve Kadifeleri II. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Özbel, K. (1948). El Sanatları III, Eski Türk Kumaşları. Kılavuz Kitaplar IX. CHP Halkevleri Bürosu.
- Özcan, N. (2014). “Mithat Cemal Kuntay’ın Üç İstanbul Romanında Tiplerin ve Dönemlerin Aynası Eşya”. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) (52).181-214.
- Özen, M. E. (1982). “Türkçe’de Kumaş Adları”. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Fatih Sultan Mehmed’e Hatıra Sayısı (33), 291-340.

- Özlu, Z. (2005). Terekeler Işığında Bolu- Göynük'te Giyim Kuşam". Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (36), 207-232.
- Özmağas, Y., Hamarat, S., Körpe, R. (1992). "Bergama Müzesindeki Türkmen Gelini". Bergama Belleten (1), Temmuz. BERKSAV Bergama Kültür ve Sanat Vakfı.
- Pakalın, M.Z.(1993a). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri I. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pakalın, M.Z.((1993b). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri III. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pastoureau, M.(1997). Şeytan Kumaşı Çizgilerin ve Çizgili Kumaşın Tarihçesi. (Çevirmen İbrahim Yılmaz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Quarte, D.(2011). Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü. (Cilt 2.basım). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Sami Ş.(2017). Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Taşbaş, E.(2007). 15 No'lu Antalya Şer'iyye Sicili Defterine Göre 1866-1867 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tezcan, H.(1993).Atlaslar Atlası-Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu. İstanbul: Yapı Kredi Koleksiyonları
- Tezcan, H. ve Özpinar, B.(2015). Şadiye Ulusoy Koleksiyonu. ITTC 4-6 Kasım 2015 İstanbul.
- Toparlı, R.(2000). Ahmet Vefik Paşa Lehce-i Osmânî. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:743, Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi: 1, Eski Sözlükler Dizisi: 3.
- Yılmaz, S.(1992). "XVIII. yüzyıl Tekstil Dünyasından: Hindistan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Pamuk-İpek Karışımı Kumaşları(Fransız Arşivlerinden)". II. Belleten LVI(217). 775-807.
- Yurt Ansiklopedisi. (1982). Yurt Ansiklopedisi Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını, Cilt 10, Tokat-Zonguldak, İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Url 1:Türk Dil Kurumu Sözlük, <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi:25.01.2021).

Url 2: <http://www.soke.gov.tr/yoresel-kiyafetler> (Erişim Tarihi:25.01.2021).